

ואם תאמר שהמלוה אינו קונה את המשכון, "צדקה" מניין? מה צדקה הוא זה שהוא מחזיר אותו ללוה, והרי של הלוה הוא, ואינו נותן לו משלו כלום.

אלא מכאן לבעל חוב שקונה את המשכון! וכיון דמזמן המלוה הוא, חשיב שפיר צדקה בכך שמשיבו ללוה כבא הלילה.

תנן התם במסכת שביעית:

ב-ז-ב המחזיר חוב להכירו בשביעית [לאחר שעברה שנת השביעית], צריך המלוה שיאמר לו ללוה: משמט אני! ואף שמעצמו רוצה לשלם לו בלא שהוא תובעו, חייב המלוה לומר כן.⁽¹⁾

ואם אמר לו הלוה: אף על פי כן, רוצה אני לפרוע את החוב! — יקבל המלוה הימנו את הפירעון.

ומה שצריך המלוה לומר "משמט אני", הוא משום שנאמר בפרשת שמיטת כספים: "וזח דבר השמיטה". ומשמע: דיבור של שמיטה. ללמדך, שצריך המלוה לומר בדיבור "הריני משמט את החוב".

אמר רבה: ותלי ליה המלוה על עץ עד דאמר הכי! כלומר, אם חזר בו הלוה [לאחר שאמר לו המלוה "משמט אני"] מהסכמתו, ואינו מציע לו שוב שיטול, יכול המלוה להכריחו עד שיתרצה ויאמר לו: אף על פי כן, רוצה אני לפרוע!

איתיביה אביי לרבה מברייטא ששינוי בה:

כשהוא [הלוה] נותן לו את הפירעון לאחר השמיטה, אל יאמר לו: בחובי אני נותן לך את המעות! אלא יאמר לו: שלי הן, אלא במתנה אני נותן לך מעות אלו!

אמר ליה רבה: אף אני לא אמרתי שיכפהו על הפירעון, אלא תלי ליה [כופהו המלוה] נמי עד דאמר הכי! שיכפהו לומר: במתנה אני נותן לך!⁽²⁾

מעשה באבא בר מרתא, דהוא אבא בר מניומי, דהוה מוסק ביה רבה זווי [נושה היה רבה באבא בר מניומי מעות שהלוה לו רבה]!

אייתינהו ניהליה [הביא אבא בר מניומי את המעות לרבה] בשביעית, לאחר שעברה.

אמר ליה רבה: משמט אני! שכן היא מצות שביעית, כאמור.

שקלינהו אבא בר מניומי למעותיו, ואזל [נטל אבא בר מניומי את המעות והלך לו לדרכו].

אתא אביי, ואשכחיה לרבה, דהוה עציב, [מצאו אביי לרבה שהיה עצוב].

אמר ליה אביי לרבה: אמאי עציב מר [למה עצוב מר]!?

ב"תפארת יעקב" מה שכתב בזה.

2. כתב רש"י: "עד דאמר הכי: במתנה אני נותן לך, ואין כאן משום לא יגוש דלא בבי דינא קתבע ליה", וראה ב"אילת השחר" ביאור ענין

ליה ואינו נוגשו ותובעו כלום"; ולשון ה"חידושים מכתב יד": "וכמאן דגבייה בחובו דמי".

1. כתב רש"י "בזמן שהשביעית נוהגת", וראה

"משמט אני", אף על פי כן אני רוצה ליתן לך במתנה!

שקלינהו רבה לזווי מיניה [נטל רבה את המעות ממנו].

אמר רבה: וכי לא הוה ביה דעתא בהאי צורבא מרבנן — אבא בר מניומי — מעיקרא לומר לי "אף על פי כן", ולפרוע לי את המעות?! והרי שנינו במסכת שביעית: המחזיר את חובו בשביעית, רוח חכמים נוחה הימנו!

אמר רב יהודה אמר רב נחמן: נאמן אדם לומר, בבואו לגבות את חובו מהלוה לאחר השביעית: פרוסכול היה בידי, ואבד ממני! ולפיכך, אין השביעית משמטת את חובי, ועליך לפרוע לי.

ומאי טעמא נאמן הוא על כך?

כיון דתקיננו רבנן פרוסכול ויכול היה לעשותו, לא שביק אדם היתירא ואכיל איסורא [אין אדם מניח היתר ואוכל איסור]!⁽³⁾

הלכך מהימנינן ליה שאכן עשה פרוסכול, ואיבדו.

כי אתו, כאשר היו באים מלוה ולוה לקמיה דרב, וטען הלוה שהשביעית משמטתו —

אמר ליה רבה לאביי: הכי הוה מעשה [כך וכך היה מעשה], ומתעצב אני על שהפסדתי את מעותי.

אזל אביי לגביה דאבא בר מניומי, ואמר ליה: אמטת [האמנם הבאת] ליה זווי למר [לרבה]?

אמר ליה אבא: אין, אכן הבאתי מעות לרבה!

אמר ליה אביי: ומאי אמר לך רבה?

אמר ליה אבא לאביי: כך אמר לי רבה: "משמט אני"!

אמר ליה אביי: והאם אמרת ליה לרבה: "אף על פי כן טול"?

אמר ליה אבא: לא אמרתי לו כן!

אמר ליה אביי: והלא אי אמרת ליה "אף על פי כן טול", הרי הוה שקלינהו למעות מינדך [לו כך היית אומר, הרי היה נוטל ממך את המעות], ואם כן, השתא מיהת, אמטינהו ניהליה ואימא ליה [עכשיו איפוא, הבא לרבה את המעות ואמור לו]: "אף על פי כן טול"!

ואכן אזל אבא בר מניומי, ואמטינהו ניהליה דרבה את המעות, ואמר ליה: אף שאמרת

במכות ג ב], הרי הוא נאמן משום מיגו שהיה אומר: "פרוסכול היה לי ואבד", ואף בלי מיגו נאמן הוא משום דטענה זו עדיפא מ"פרוסכול היה לי ואבד" שהרי לפרוסכול צריך הוא לבית דין, ויש לחוש שמא לא נזקקו לו בית הדין. ובשולחן ערוך [ח"מ סז לד] כתב שנאמן הוא מטעם מיגו, וכתב הסמ"ע [שם ס"ק נה],

זה, וראה עוד בתוספות רי"ד, וראה עוד ב"תפארת יעקב" ביאור קושיית אביי ותשובת רבה.

3. כתב הרמב"ן [והביאו גם הרשב"א], שהוא הדין אם אמר הלוה תנאי היה לי "על מנת שלא תשמטני בשביעית" [שהוא מועיל כמבואר

כלומר, ישאר עבד; ובגמרא יבואר לעבדות של מי פדאוהו, ולמי הוא משתעבד.

ואם פדאוהו לשום בן חורין, הרי זה לא ישתעבד, אלא יוצא הוא לחירות.

רבי שמעון בן גמליאל אומר: בין כך ובין כך — בין אם נפדה לשם עבדות, ובין אם נפדה לשם חירות — הרי זה ישתעבד לרבו הראשון; ובגמרא תתבאר מחלוקתם.

גמרא:

שנינו במשנה: עבד שנשבה ופדאוהו, אם לשום עבד ישתעבד, אם לשום בן חורין לא ישתעבד:

קא סלקא דעתין לפרש מה ששנינו: "לשום עבד, ישתעבד" דהיינו לרבו ראשון, ולפיכך מקשינן:

במאי עסקינן במתניתין [באיזה אופן עוסקת משנתנו]??!

אילימא, שפדאוהו מן השבאי לפני יאוש הבעלים —

כך הרי אי אפשר לומר, שהרי אם כן: לשום בן חורין, אמאי לא ישתעבד לרבו ראשון?! והרי עדיין עבדו של ראשון הוא, ומעולם לא נפקעה בעלותו מהעבד.

אלא, שמא תאמר, מדקתני לשום בן חורין "לא ישתעבד" — נפרש את משנתנו, כשפדאוהו לאחר יאוש הבעלים, ועבד שנתייאש ממנו בעליו יוצא לחירות, משום

אמר ליה, היה נוהג רב לומר למלוה: מידי אפשר פרוסבול היה לך, ואבד לך! ואם כן, גבה את חובך.

ונהג כן, משום דכגון מקרה זה, "פתח פיך לאלם" הוא! שיש לבית דין לסייע ביד הבעל דין לטעון את טענותיו, אם אינו יודע לטעון כן מעצמו.

ומקשינן: איך אמרת שנאמן המלוה לטעון היה לי פרוסבול ואבד?

והלא תנן: וכן בעל חוב שמוציא שטר חוב לאחר השמיטה, ואין עמו שטר פרוסבול, הרי אלו לא יפרעו! הרי מוכח, שאם אין הפרוסבול בידו, אינו נאמן לומר "היה לי ואבד".

ומשנינן: מחלוקת תנאי היא.

דתנאי: המוציא שטר חוב בשביעית, צריך שיהא עמו פרוסבול! ובלאו הכי אינו גובה. וחכמים אומרים: אינו צריך להראותו! אלא נאמן לומר שהיה לו ואבד.

ותנא דמתניתין דלעיל אזל בשיטת תנא קמא דברייתא, אבל רב נחמן פסק כחכמים דברייתא.

מתניתין:

עבד כנעני של ישראל, שנשבה על ידי גויים, ופדאוהו ישראלים אחרים מיד השבאי:

אם פדאוהו לשום [לשם] עבד, ישתעבד!

בתומים סקכ"ט וב"אילת השחר", וראה עוד ב"תפארת יעקב".

שבלא מיגו אינו נאמן לומר תנאי היה לי, משום שאין הדבר תלוי במלוה לבדו, וראה בענין זה

הרי הוא חוזר לראשון, היות ולא נתייאש ממנו.⁽⁵⁾

והא דקתני: "לשום בן חורין לא ישתעבד", היינו שיוצא לחירות, ואינו עבד לא לרבו הראשון, ולא לרבו השני [כלומר: לפודה].

והטעם: לרבו השני [לפודה] לא משתעבד מן הדין, דהא לשום בן חורין פרקיה [פדאהו].⁽⁶⁾

לרבו הראשון נמי לא משתעבד — מתקנת חכמים! שאם לא כן, דלמא ממנעי ישראל ולא פרקי ליה [שמא יימנעו ישראל מלפדות את העבדים]! שהרי כל מטרם היא לפדותו לחירות.⁽⁷⁾

שיאוש הרי הוא כהפקר, ולכן כשפדאוהו לשום בן חורין הרי זה לא ישתעבד.⁽⁴⁾

אי אפשר לומר כן, כי תיקשי: לשום עבד — דמשמע: אפילו פדאוהו לשם עבדות של הפודה — אמאי ישתעבד לרבו הראשון?! והלא היאוש מוציאו לחירות.

ואם כן באיזה אופן עוסקת משנתנו?!

אמר, פירש אב"י: לעולם עוסקת משנתנו לפני יאוש הבעלים.

והא דקתני: "לשום עבד ישתעבד", היינו לרבו ראשון [וכדקא סלקא דעתין]. כי בין אם נתכוין הפודה לפדותו לשם עבדות לבעליו, ובין אם נתכוין לשם עבדות לעצמו,

שאף כשפדאו לשום עבד כדי להשתעבד בו הפודה, לא ישתעבד לרבו ראשון, [וכמו שנתקשו התוספות כמובא בהערה לקמן], ולכן הקדימה הגמרא וביארה — לפי סדר המשנה — לשום עבד ישתעבד לרבו ראשון ולא לשני; וזה הוא שהאריך רש"י ואמר, שאפילו אם פדאו לשום עבדות של הפודה, אפילו הכי ישתעבד לרבו ראשון].

אבל החת"ם סופר ביאר באופן אחר, ועמד גם על לשונו של רש"י: "ישתעבד לרבו ראשון: דשני לא קנה, דמידע ידע דלא פקע שם מריה מיניה לפני יאוש, והרי הוא כגוזלו ממנו", וראה מה שביאר שם, וראה עוד בביאור שני דיבורי רש"י אלו ב"פני יהושע", וראה עוד ב"אילת השחר" בביאור הדיבור השני של רש"י.

6. כתבו התוספות: הוא הדין שיכולה היתה הגמרא לומר, שלא ישתעבד לרבו שני משום שלא נתייאש ממנו רבו ראשון.

7. ביארו התוספות, דמכל מקום אם פדאוהו כדי

4. א. ואם תאמר: כיון שנתייאש בעליו ממנו, למה לא יזכה העבד בעצמו?!? כתב ה"פני יהושע" סוף ד"ה גמרא ולרבא: דכיון שהוא כבוש תחת יד הגוי, לעולם קדמה זכיית השבאי לזכיית העבד.

ב. ראה מה שכתב החת"ם סופר דברים מחודשים בגדרי יאוש בעבד.

5. לכאורה לשון הגמרא "ולשום עבד ישתעבד לרבו ראשון" הוא כשפת יתר, שהרי לא נסתפקה הגמרא לעיל בביאור פיסקא זו, ופשיטא כן לגמרא שזה הוא כוונת המשנה.

גם יש לעיין באריכות לשונו של רש"י, שכתב: "ולשום עבד: על מנת להחזירו לרבו ראשון או אפילו על מנת להשתעבד בו", שלכאורה צריך ביאור, שהרי כל זה לא נתחדש בתירוק הגמרא, ואף לפי הסלקא דעתין זה הוא ביאור המשנה.

[ובפשוטו יש לומר, שלפי מה שמחדשת הגמרא בתירוצה כאן שאין לשעבדו לרבו ראשון משום ד"ממנעי ולא פרקי", אם כן הייתי אומר

לרבו ראשון נמי לא ישתעבד — דהא לאחר
 יאוש של הראשון הוה, וכבר פקע קניינו
 בעבד.

ואילו רבן שמעון בן גמליאל אומר: בין כך
 ובין כך ישתעבד לרבו הראשון, כי אף שמן
 הדין כבר פקע שעבודו של ראשון, שהרי
 נתייאש ממנו, בכל זאת תקנו חכמים שיחזור
 וישתעבד לו, וטעמא כדחזקיה.

דאמר חזקיה: מפני מה אמרו: בין כך ובין
 כך ישתעבד?

כדי שלא יהא כל אחד ואחד מהעבדים
 שרוצים להשתחרר, הולך ומפיל את עצמו
 לגייסות ונשבה בידיהם, כדי שיפדוהו
 ישראל משביו. ויסמוך על כך שיתייאש רבו
 הימנו ויצא לחירות לכשייפדה, ונמצא
 מפקיע את עצמו מיד רבו.

לכך תיקנו חכמים שיחזור להשתעבד לו.

מיתבי לרבא מהא דתניא: עבד שנשבה
 ופדאוהו לשם בן חורין, לא ישתעבד —
 דברי חכמים.

אמר להן רבן שמעון בן גמליאל לחכמים:
 כשם שמצוה לפדות את בני חורין, כך
 מצוה לפדות את העבדים.

והרי בשלמא לאבוי, דאמר לפני יאוש

ואילו רבן שמעון בן גמליאל אומר: בין כך
 ובין כך ישתעבד לרבו הראשון — ולא חש
 לחשש האמור — משום דקסבר:

כשם שמצוה לפדות את בני חורין, כך
 מצוה לפדות את העבדים! ואף על מנת
 שישארו עבדי ישראל, מצוה היא לפדותם
 מן הגויים; ולפיכך, אף אם ישאר עבד, לא
 ימנעו מלפדותו, ואין צורך לתקן שיצא
 לחירות.⁽⁸⁾

רבא אמר, פירש את משנתנו:

לעולם, איירי מתניתין, כשפדאוהו לאחר
 יאוש.

והא דקתני: "לשום עבד ישתעבד", היינו
 לרבו שני! ו"לשום עבד", היינו, לקנותו
 לעצמו לעבד, שהיות ונתייאש ממנו
 הראשון, הרי כבר יצא העבד מרשותו, וכיון
 שנתכוין השני לקנותו לעצמו, הרי הוא
 נעשה עבדו.

והא דקתני: "לשום בן חורין לא ישתעבד",
 היינו, לא לרבו הראשון, ולא לרבו השני!
 אלא יוצא לחירות.

וטעמא דמילתא: לרבו שני לא ישתעבד —
 דהא לשום בן חורין פרקיה! ולא נתכוין
 לקנותו לעצמו.

8. הרשב"א נסתפק בטעמו של תנא קמא, כי יש
 לפרשו בשני אופנים:

האחד: אין מצוה לפדות את העבדים, ומכל
 מקום חששו חז"ל ד"מימנעי ולא פרקי" נאף
 שאם אין מצוה לפדותם, מה איכפת להו
 לחכמים], ו"תקנה התקינו לפדותן כדי שלא

להשתעבד בו, אין אנו אומרים שישתעבד לשני
 ואפילו לפני יאוש הבעלים, ומשום "דילמא
 ממנעי ולא פרקי", כי מטעם זה אין לנו לגזול
 את רבו הראשון, ואין אומרים סברא זו, אלא אם
 נתכוין הפודה לשם מצוה, וראה תוספת ביאור
 בדבריהם ב"פני יהושע".

שלא ימנעו מלפדותו — אין לחוש לכך, והיינו שאמר להם: "כשם שמצוה לפדות את בני חורין, כך מצוה לפדות את העבדים!"⁽⁹⁾

ואי לאחר יאוש קאמריתו "לא ישתעבד", ומעיקר הדין אמרתם כן, לפי שכבר פקע שם בעליו ממנו — תשובתי על כך:

מפני התקנה הרי הוא חוזר ומשתעבד לראשון, כדחזקיה "כדי שלא יהא כל אחד ואחד הולך ומפיל את עצמו לגייסות, ומפקיע עצמו מיד רבו".

ומקשינן: ולרבא, דאמר איירי מתניתין לאחר יאוש, ולרבו שני הוא משתעבד כשפדאו לשם עבדות, תיקשי:

רבו שני — ממאן קני ליה לאותו עבד — הרי מהגוי השבאי קנאו.

והרי שבאי גופיה — שהוא גוי — מי קני ליה לעבד גוי, עד שיהא יוכל למוכרו לאחר!?

ומשינינן: אין, אכן קני ליה השבאי הגוי את העבד הגוי למעשה ידיו שיהיו לרבו [ואף שאינו קונה בו קנין הגוף], ואת הקנין הזה הוא מוכר לפודה, בכסף שהוא נותן.⁽¹⁰⁾

נחלקו, וטעם חכמים הוא משום התקנה, כדי שלא ימנעו מלפדותו, היינו דקאמר להו רבן שמעון בן גמליאל והשיבם: כשם שמצוה לפדות את בני חורין, כך מצוה לפדות את העבדים, ואין צורך בתקנה.

אלא לרבא, דאמר לאחר יאוש נחלקו, ואמרו חכמים דמעיקר הדין אינו משתעבד לרבו ראשון, לפי שפקע שעבודו של ראשון ממנו —

וכי האי, כלומר: וכי תשובת רשב"ג לדבריהם הוא: "כשם שמצוה לפדות בני חורין כן מצוה לפדות את העבדים"!

והלא טעמא דרבן שמעון בן גמליאל לאו משום הכי הוא, אלא משום דחזקיה הוא, כדי "שלא יהא כל אחד מפקיע את עצמו מיד רבו"!

אמר לך רבא: רבן שמעון בן גמליאל לא הוי ידע מאי קאמרי רבנן, ונסתפק בכונתם, האם כשאמרו "לשום בן חורין לא ישתעבד" לרבו ראשון, היינו לאחר יאוש, או אף קודם יאוש אמרו כן? ולכן השיבם לצדדים.

והכי קאמר להו:

אי לפני יאוש קאמריתו "לא ישתעבד לרבו ראשון", וטעמכם הוא משום תקנה, כדי

האנשים אינם יודעים שמצוה לפדות את העבדים, ואמר לו רשב"ג שכולם יודעים דין זה, ואין לחשוש שמא ימנעו ולא יפדום.

9. כתבו התוספות: אף על פי שמסתפק רשב"ג בדברי רבנן, מכל מקום לא מסתבר לרבא כלל לומר שתנא קמא חולק לפני יאוש.

10. כתב רש"י: "וישראל קני ליה מידו למעשה

ישתקע ביד גוי, ולא ליפקע ממצוות"; וכתב, שכן נראה מרש"י לקמן לח א גבי אמתא דפרקא תרמודא, וראה מה שיתבאר בהערה 10 בהמשך הסוגיא.

השני: אף תנא קמא סובר שמצוה לפדות את העבדים, והא ראיא שחכמים התקינו תקנה שלא ישתעבד לרבו ראשון משום החשש "דילמא מימנעי ולא פרקי"; אלא שתנא קמא חשש שמא